

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Noodhulp zonder natiestaat: Bovenlokaal geefgedrag in de Nederlandse Republiek, 1620 - circa 1800

Boersma, E.G.H.

Citation

Boersma, E. G. H. (2021, March 9). *Noodhulp zonder natiestaat: Bovenlokaal geefgedrag in de Nederlandse Republiek, 1620 - circa 1800*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3151619>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3151619>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <https://hdl.handle.net/1887/3151619> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Boersma, E.G.H.

Title: Noodhulp zonder natiestaat: Bovenlokaal geefgedrag in de Nederlandse Republiek, 1620 - circa 1800

Issue Date: 2021-03-09

Noodhulp zonder natiestaat

Bovenlokaal geefgedrag in de Nederlandse Republiek, 1620 - circa 1800

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.dr.ir. H. Bijl,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op dinsdag 9 maart 2021
klokke 15:00 uur
door

Erica Gosiena Hiltje Boersma
geboren te 's-Gravenhage
in 1955

Promotores:

Prof. dr. J.S. Pollmann

Prof. dr. A. Schmidt

Promotiecomissie:

Prof. dr. M. van Groesen

Prof. dr. M.P.C. van der Heijden

Prof. dr. G.H. Janssen (Universiteit van Amsterdam)

Prof. dr. M.H.D. van Leeuwen (Universiteit Utrecht)

Dr. M.A. Ebben

Dr. J.M. Müller

Inhoud

Tabellen en grafieken	5
Afbeeldingen	6
Woord vooraf	9
Inleiding	11
Deel I Geven aan buitenlandse geloofsgenoten	39
Hoofdstuk 1. Collectes voor Duitse protestanten, 1620-1640	41
Het perspectief van de Staten van Holland	43
Het perspectief van de slachtoffers	48
Het perspectief van de Zuid-Hollandse synode	57
Overtuigen van de gevers	58
Conclusie	59
Hoofdstuk 2. Collecte voor Ierse protestanten, 1643-1644	61
De achtergrond van de ‘Ierse Collecte’	62
Polemiek over Ierland en England in de Republiek (1641-1643)	64
Creëren van solidariteit	74
De collecte	83
Conclusie	89
Hoofdstuk 3. Waldenzen en hugenoten, 1655-1731: Overheidsperspectief	93
Financiële omvang van de solidariteit	95
Creëren van steun: publieke media, kerken of overheid?	97
De eerste landelijke hulppactie (1655)	100
Een ‘tsunami’ van Franse immigranten (jaren 1680)	114
Verbod protestantisme in Piëmont: eerste nationale hulppactie (1687)	126
Uitwijzing Franse protestanten uit Piëmont (1698)	133
Mislukte nationale hulppacties (1728, 1731)	138
Conclusie	144
Hoofdstuk 4. Waldenzen en hugenoten 1655-1731: Geversperspectief	147
De opvang van hugenoot-immigranten	148
Hulpcampagnes voor waldenzen (1650-1665)	152
Hulpcampagnes voor waldenzen en hugenoten (1687- 1731)	157
Gevolgen voor de interconfessionele verhoudingen in de Republiek	169
Conclusie	172

Hoofdstuk 5. Transnationale doopsgezinde solidariteit	175
Doopsgezind in de Republiek	177
Lobby voor diplomatieke hulp	184
Financiële hulp voor buitenlandse geloofsgenoten	197
Conclusie: gereformeerde en doopsgezinde transnationale solidariteit	217
Deel II Noodhulp bij stads- en dorpsbranden	221
Hoofdstuk 6. Oorlogsschade Generaliteitslanden: Bergen op Zoom 1749-1750	223
Een eerste noodplan voor Bergen op Zoom	226
Een pleidooi voor meer noodhulp: visie van de slachtoffers	228
Uitbreiding van het noodplan	230
De generale collecte: overtuigen van de gevers	231
De wederopbouw	241
Conclusie	249
Hoofdstuk 7. Hollandse stads- en dorpsrampen	253
De casussen	254
Het perspectief van de slachtoffers: overtuigen overheid	257
Gewestelijk perspectief	263
Geversperspectief: institutionele gevers	277
Geversperspectief: motivering geverspubliek	284
Conclusie	293
Hoofdstuk 8. Rampen in Overijssel en Gelderland	295
Overijssel	295
Gelderland	306
Conclusie	316
Conclusie	321
Waarom geven aan verre vreemdelingen?	321
Noodhulp zonder natiestaat	330
Bijlagen	335
Bibliografie	359
Summary	395
Curriculum Vitae	405

Tabellen en grafieken

Tabel 1. Geefcultuur	33
Tabel 2. Tijdlijn Eerste Engelse burgeroorlog & Ierse collecte	64
Tabel 3. Opbrengst Ierse collecte	87
Tabel 4. Religieeregelingen & vervolgingen Waldenzen en Hugenoten	95
Tabel 5. Opbrengsten collectes 1655-1731	96
Tabel 6. Organisatie en vorm van de collectes 1655-1731	99
Tabel 7. Commissie voor Buitenlandsche Nooden en voorlopers	183
Tabel 8. Doopsgezinde collectes en bijdragen 1660-1733	210
Tabel 9. Schade-opgave magistraat Bergen op Zoom	229
Tabel 10. Fondsen voor de wederopbouw van huizen en landerijen	243
Tabel 11. Collecte Bergen op Zoom, opbrengsten en uitgaven	246
Tabel 12. Verzoek Delft, adviezen aan Staten van Holland en concessies, 1655	265
Tabel 13. Verzoek van en concessies De Rijk, 1654	267
Tabel 14. Verzoek adviezen en concessies Hilversum, 1766	270
Tabel 15. Verzoek en concessies Strijen, 1759	272
Tabel 16. Opbrengsten stedelijke rampencollectes	278
Tabel 17. Collectes Hardenberg 1708	299
Tabel 18. Collectes en giften Varsseveld 1723-1724	312
Tabel 19. Hulpverzoeken aan en besluiten van de Gelderse Landdag, 1711-1780	315
Tabel 20. Gewestelijke bijdragen aan geloofsgenotencollectes	336
Tabel 21. Amsterdamse bijdragen aan geloofsgenotencollectes	336
Tabel 22. Bevolkingsomvang Republiek	342
Tabel 23. Bevolkingsomvang Amsterdam	342
Tabel 24. Bevolkingsomvang Holland, Friesland, Overijssel	342
Grafiek 1. Collecte-opbrengsten per bestuurlijke eenheid	336
Grafiek 2. Vergelijking bijzondere collectes & inkomen protestantse armenzorg Amsterdam	341
Grafiek 3. Definitieve schade-opgave Strijen	352
Grafiek 4. Strijen: schade aan goederen en huis per claim	353

Afbeeldingen

Afb. 1	<i>Remonstrantien [...] van Svveybrugge ende Anhalt</i> (1636)	49
Afb. 2	James Cranford, <i>Yrelandsche traenen</i> (1642)	65
Afb. 3	Willem Apollonius, Johannes Rogiers en Philipus Lansbergius, <i>A remonstrance</i> (1643)	77
Afb. 4	<i>Yrlands bloedende request</i> (1643)	83
Afb. 5	Jodocus Hondius, <i>Grouwelijke moord</i> (1655)	102
Afb. 6	Staten van Groningen, Uitschrijving van een gewestelijke waldenzencollecte (1655)	107
Afb. 7	Romeyn de Hooghe, <i>Ontvangst hugenoten in de Republiek</i> (1686)	118
Afb. 8	Opbrengst Leidse collecte voor hugenoot-immigranten (5 dec 1685)	121
Afb. 9	Staten van Groningen, uitschrijving huis-aan-huiscollecte voor hugenoot-immigranten (7 feb 1686)	123
Afb. 10	Gewestelijke collecte Utrecht voor hugenoot-immigranten, opbrengst Pijlsweerd (1687)	130
Afb. 11	Herinneringsplaquette Bobbio Pellice	140
Afb. 12	Beuckelaer, Cornelis, <i>Spiegel voor de ieucht</i> (1664)	154
Afb. 13	Stadsbestuur Leiden, uitschrijving gewestelijke waldenzencollecte (1731)	164
Afb. 14	Claas Bruin, <i>Ter gedachtenisse en roem van Hollands liefdadige mededeelzaamheyd, aan de verdrevene geloofsgenoten</i> (1731)	166
Afb. 15	Commissie Buitenlandsche Nooden, klasse-indeling, collecte-opbrengst 1710 en bijdragen 1713	209
Afb. 16	Gerard Sibelius, <i>Beleg Bergen op Zoom door de Franschen in 1747</i> (1750-1752)	224
Afb. 17	Henrik van Elvervelt, <i>Ter gedagtenisse van [...] een collecte voor Bergen op Zoom</i> (1749)	236
Afb. 18	Medaillon 1, detail Afb. 17	237
Afb. 19	Iven Besoet, <i>Vuurwerk te Den Haag voor de Vrede van Aken 13 juni 1749</i> (1749)	240
Afb. 20	Gerbrand van den Eeckhout, <i>Delft na de explosie 1654</i> (1654)	255
Afb. 21	Plattegrond Strijen met verbrande huizen na de brand op 22 mei 1759	260
Afb. 22	Salomon Savery, <i>De Rijp vóór en tijdens de grote brand van 1654</i> (detail)	284
Afb. 23	<i>Ter gedagtenis [...] collecte [...] voor Hilversum</i> (1766)	286
Afb. 24	Stadsbestuur Hardenberg, commissiebrief in collecteboekje Hollandse collecte (1708)	298
Afb. 25	Kerkenraad Varsseveld, attestatie voor collecteurs (19 oktober 1723)	309

Datumstijlen

In de zeventiende eeuw waren verschillende kalenders in gebruik. In de Republiek gebruikte men de moderne, Gregoriaanse kalender (Nieuwe Stijl, ns) in Holland, Zeeland en de Generaliteitslanden. Gelderland, Overijssel, Friesland en Groningen hielden tot 1700 vast aan de oude Juliaanse kalender (Oude Stijl, os), Drenthe tot 1701. In Engeland bleef de Juliaanse kalender tot 1752 in gebruik, bovendien begon het nieuwe jaar er op 25 maart. In Schotland gebruikte men de eveneens de Juliaanse kalender maar begon het nieuwe jaar op 1 januari. In de protestantse Zwitserse kantons Bern en Zürich ging de nieuwe kalender in op 1 januari 1701. De meeste katholieke landen, zoals Frankrijk en Savoye, gebruikten de Gregoriaanse kalender. In de zeventiende eeuw liep de oude kalender tien dagen achter op de nieuwe. Waar relevant, zijn data voorzien van de toevoeging os of ns of worden beide data aangegeven (bijvoorbeeld 8/18 april).

Citaten

In citaten in de tekst worden afkortingen van aanspreektitels voor de leesbaarheid voluit geschreven. Lastige citaten in vreemde talen zijn door mij vertaald. Voor Bijbelcitaten gebruik ik de 'Statenvertaling online'.

Afkortingen

AAG	Afdeling Agrarische Geschiedenis, Universiteit Wageningen
AHT	Aantekeningen Hendrik Toren (SAA 565A VDGA 565)
BMGN	Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden
CieBuNo	Commissie voor Buitenlandsche Nooden (SAA 565A VDGA 565)
DGBo	Doopsgezinde Bijdragen, oude reeks
DGBn	Doopsgezinde Bijdragen, nieuwe reeks
JHoC	Journal of the House of Commons
JHoL	Journal of the House of Lords
RJV	Relaas Jacob Vorsterman (SAA 565A VDGA 565)
RGP KS	Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine Serie
TvW	Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis
VDGA	Verenigde Doopsgezinde Gemeente Amsterdam

Woord vooraf

Noodhulp is het onderwerp van dit proefschrift en zonder (nood)hulp had ik dit onderzoek niet tot een goed einde weten te brengen. Iemand zei ooit dat een schrijver vol enthousiasme aan een boek begint om zich halverwege af te vragen waar hij/zij in hemelsnaam aan begonnen is om vervolgens een zucht van verlichting te slaken als het is afgerond. Het schrijven van een proefschrift is vergelijkbaar, zeker voor een buitenpromovendus die grotendeels is aangewezen op de eenzaamheid van haar studeerkamer. In mijn promotores Judith Pollmann en Ariadne Schmidt had ik gelukkig twee fantastische begeleiders die me alle vrijheid gaven om mijn onderzoek naar eigen inzicht in te richten en die me met hun waardevolle commentaren en adviezen niet alleen subtiel wisten bij te sturen maar ook steeds weer wisten te inspireren. Hun vertrouwen in de goede afloop en hun morele support waren onmisbaar bij de verwezenlijking van dit proefschrift. Helmer Helmers ben ik nog altijd dankbaar voor onze stimulerende discussies over de Britse geschiedenis terwijl Arjen Nobel zo vriendelijk was om zijn kennis over het platteland en vooral over Strijen met mij te delen. De gesprekken met mede-promovendus David de Boer over de raakvlakken tussen onze onderzoeken waren steeds waardevol. Mede-promovenda Carolina Lenarduzzi was de afgelopen jaren een belangrijk klankbord en met haar kritische maar altijd opbouwende commentaar op mijn manuscript heb ik mijn voordeel kunnen doen. Ook de discussies met mijn andere mede-promovendi Carolien Boender, Silvia Gaiga, Thérèse Peeters en Cees Reyner heb ik steeds inspirerend gevonden. Ik dank Marco van Leeuwen voor het delen van zijn gegevens over Amsterdamse armenzorginstellingen en Dinah Hesselink-Zweers voor haar informatie over Hardenberg. Onmisbare medewerking kreeg ik ook van de medewerkers van de vele archieven die ik voor dit onderzoek heb geraadpleegd. Vrienden en familie leverden eveneens een bijdrage met hun geduld, luisterend oor en belangstelling. Rammelt Daalder was bereid om grote delen van mijn manuscript kritisch te lezen. Bram Poldervaart hielp me met enkele lastige Franse passages en mijn zus Jolanda Boersma met Italiaanse teksten. Tot slot wil ik mijn partner Elja Schröder danken voor haar niet-aflatende en onmisbare steun, geduld en aanmoedigingen tijdens de totstandkoming van mijn proefschrift, dat ik hierbij ook aan haar opdraag.

